

УДК 111.1:167.7:115

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.31>

ВИПАДКОВІСТЬ І КІНЕЦЬ СВІТУ: МИСЛЕННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЧЕРЕЗ ГІПЕРОБ'ЄКТИ

Костянтин Суспіцин

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології,
кафедра теорії культури та філософії науки
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0009-0005-1773-4590>*

У статті досліджується філософський зв'язок між категоріями випадковості, невизначеності й есхатологічною проблематикою сучасної думки крізь призму концепції гіпероб'єктів Тімоті Мортон. Автор розглядає гіпероб'єкти як планетарні феномени, які характеризуються такою темпоральною та просторовою розтягнутістю, що унеможливають їхнє цілісне сприйняття людиною, водночас визначаючи фундаментальні умови нашого існування та мислення. Прикладами таких феноменів виступають глобальна зміна клімату, радіоактивне забруднення, накопичення пластикових відходів у біосфері, а також певні макроекономічні та соціальні процеси. Центральний аргумент дослідження полягає у тому, що в ситуації взаємодії зі згаданими гіпероб'єктами випадковість втрачає статус периферійного феномену чи простого результату недостатності знання, натомість набуваючи характеру структурної ознаки сучасності. Невизначеність трактується не як епістемічна вада, а як онтологічна й феноменологічна даність життя в добу антропоцену. Особливу увагу приділено есхатологічній складовій мортонівської концепції, зокрема тезі про настання «кінця світу», що розуміється не як апокаліптична катастрофа, а як руйнування світу у значенні стабільного горизонту буття. На противагу постмодерним есхатологіям, котрі або нескінченно відтермінують уявлення про майбутнє, або цілком заперечують можливість завершення, метамодерна есхатологія прагне утримати продуктивну діалектичну напругу між критичною рефлексією та надією. Через критичний розгляд праць Т. Мортон, Д. Чакрабарті, Б. Латура, І. Стенджерс, У. Бека, Д. Гаревей та інших мислителів показано, що концепція гіпероб'єктів за умови виваженого застосування є ефективним інструментом для осмислення випадковості як базової умови існування у світі після його символічного «завершення», водночас вказано на аналітичні межі цього концепту та ризик деполітизації екологічної проблематики.

Ключові слова: гіпероб'єкти, випадковість, невизначеність, есхатологія, антропоцен, Тімоті Мортон, кліматичні зміни, онтологія, феноменологія, екологічна філософія.

«Кінець світу вже настав».

Тімоті Мортон

Філософська рефлексія початку двадцять першого століття дедалі активніше звертається до теоретичних конструктів, здатних описати масштабність та багатовимірність глобальних процесів, що формують умови людського буття в нашу епоху. Серед таких концептуальних інструментів особливе місце посідає поняття гіпероб'єктів, введене британським філософом Тімоті Мортонем у праці *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* [1]. Цей теоретичний конструкт формувався на межі об'єктно-орієнтованої онтології, екологічної філософської думки та критичної теорії антропоцену, пропонуючи особливий спосіб розуміння тих феноменів, які через свою масштабність та темпоральну протяжність залишаються поза межами безпосередньої доступності людському досвіду.

© Суспіцин К., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Становлення концепції гіпероб'єктів відбувалося як реакція на специфічну епістемологічну й онтологічну колізію: об'єкти, що викликають найбільше занепокоєння (глобальна зміна клімату, радіоактивна контамінація довкілля, акумуляція пластикових відходів), характеризуються парадоксальним поєднанням безперечної реальності їхніх ефектів та принципової невловимості як цілісностей для людського сприйняття [1, с. 1–4]. Ми маємо справу з об'єктами, чий просторові виміри надто значні, темпоральна розтягнутість надмірна, а внутрішня складність занадто велика, аби вони могли бути репрезентовані у вигляді інтегрованого образу чи переживання.

Актуальність представленого дослідження визначається декількома взаємопов'язаними факторами. Гіпероб'єкти проблематизують усталені уявлення стосовно пізнання, каузальності та дієвості, а також ставлять під питання співвідношення локального й глобального, індивідуального переживання та планетарних динамік.

Метою статті є критичний аналіз концепту гіпероб'єктів як аналітичного інструментарію для осмислення феноменів випадковості та невизначеності в умовах антропоцену, а також розкриття есхатологічного виміру цієї концептуальної схеми.

Наше співіснування відбувається поряд із сутностями, чий масштаб перевищують можливості цілісного охоплення поглядом. Ці сутності оточують нас у щоденності, однак виявляються лише фрагментарно, через окремі наслідки, події та відбитки. Тімоті Мортон визначає такі феномени як гіпероб'єкти, тобто сутності, що виходять за межі людської масштабності сприйняття та мислення, будучи розтягнутими у просторі й часі [1, с. 1–4]. До їхнього переліку він відносить глобальну зміну клімату, радіоактивну контамінацію, планетарне забруднення, а також певні соціально-економічні процеси [1, с. 8–11].

Центральною властивістю гіпероб'єктів виступає їхня феноменологічна неосажність. Вони не постають як інтегровані об'єкти досвіду, натомість виявляючи себе через симптоми, кореляції, статистичні індикатори та наукові моделі [4, с. 125–126; 5, с. 92–95]. Людина позбавлена можливості «побачити» планетарне потепління, проте стикається з його слідами у формі екстремальних метеорологічних явищ, кліматичних аномалій чи деградації екосистем [1, с. 96–99].

Гіпероб'єкти деструктують цей світ. Вони не вміщуються в горизонт людського досвіду, адже їхня масштабність перевищує спроможність феноменологічного охоплення [1, с. 7–9]. Світ більше не функціонує як нейтральне тло, оскільки він втягнутий у взаємодію з людською активністю та реагує на неї непередбачуваними способами. Це узгоджується з позицією Бруно Латура, який говорить про новий кліматичний режим та дієвість Землі [8, с. 5–8]. Земля припиняє бути пасивним субстратом людської діяльності, натомість стаючи активним учасником подій, агентом, що впливає на умови людського існування. Кліматична система демонструє нелінійну динаміку, точки біфуркації, потенціал різких переходів між станами. Така поведінка робить майбутнє радикально невизначеним та підриває можливість довгострокового планування, що становило основу модерної раціональності.

У світі, де домінують гіпероб'єкти, випадковість втрачає статус винятку або відхилення. Те, що раніше сприймалося як поодинокий збіг обставин, нині розглядається як елемент ширшої закономірності [1, с. 102–104; 4, с. 126]. «Незвичайний погодний день» більше не є просто аномалією, натомість інтерпретується як слід гіпероб'єкта, що діє у масштабах, недоступних прямому досвіду. Така зміна перспективи має значні філософські імплікації для розуміння співвідношення між порядком і хаосом, необхідністю та контингентністю. Гіпероб'єкти демонструють, що невизначеність не є лише епістемологічним обмеженням, яке можна подолати через нагромадження знань [12, с. 141–144]. Навпаки, невизначеність становить структурну ознаку самих об'єктів і процесів, з якими

ми взаємодіємо. Кліматична система настільки складна, що навіть найдосконаліші моделі здатні надавати лише ймовірнісні прогнози, причому ця ймовірнісність не є тимчасовою недосконалістю, а відображає онтологічні властивості самої системи.

Ця трансформація уявлень про випадковість корелює із ширшими змінами у соціальній теорії. Улріх Бек характеризує сучасність як світове суспільство ризику, де центральними стають глобальні загрози з невизначеними та відкладеними наслідками [10, с. 12–16; 11, с. 74–77]. На відміну від традиційних небезпек, що були локалізованими та відносно передбачуваними, сучасні ризики характеризуються глобальністю, непередбачуваністю наслідків та неможливістю повної компенсації. Ядерна катастрофа, кліматичні зміни, пандемії є прикладами ризиків нового типу, які не можна обмежити географічно чи соціально. За таких умов невизначеність неможливо усунути через нагромадження знань. Вона стає перманентною характеристикою соціального й політичного життя [10]. Це не означає відмови від науки чи раціонального мислення, проте потребує переосмислення їхньої ролі. Наука більше не може претендувати на повний контроль і абсолютну передбачуваність. Натомість вона перетворюється на інструмент навігації в умовах невизначеності, спосіб картографування можливих сценаріїв майбутнього та їхніх імовірностей. Ізабель Стенжерс наголошує, що катастрофічний час потребує відмови від ілюзії тотального контролю та нейтрального знання [9, с. 3–6]. Стенжерс говорить про необхідність «уповільнення» як практики, що дає змогу приділити увагу тому, що зазвичай залишається непоміченим, створюючи простір для альтернативних способів мислення та дії. Це уповільнення не є відмовою від дії, а радше спробою дії у спосіб, що враховує складність і невизначеність ситуації. Воно передбачає визнання меж людської дієвості та необхідності співпраці з іншими агентами, як людськими, так і нелюдськими [9]. Саме через випадкові локальні події гіпероб'єкти стають феноменально доступними, перетворюючи випадковість на своєрідний інтерфейс між людським досвідом і процесами планетарного масштабу. Локальна погодна аномалія, конкретна екологічна катастрофа, індивідуальне захворювання можуть бути слідами гіпероб'єктів, точками, де глобальні процеси стають доступними безпосередньому досвіду. Водночас ця доступність завжди залишається частковою та опосередкованою. Локальна подія ніколи не репрезентує гіпероб'єкт у його тотальності, але лише вказує на його присутність [1, с. 70–82]. Це породжує специфічну герменевтичну ситуацію, за якої інтерпретація завжди залишається відкритою, а зв'язок між локальним і глобальним – проблематичним. Чи є цей ураган наслідком кліматичних змін? Чи є це захворювання результатом екологічного забруднення? Такі питання не мають однозначних відповідей, оскільки каузальні ланцюжки розпорозені у просторі та часі.

Есхатологічний вимір філософії сьогодення пов'язаний не з очікуванням майбутнього завершення, а з усвідомленням втрати звичного світу. Діпеш Чакрабарті демонструє, що в умовах антропоцену розмивається межа між людською історією і геологічною історією планети, зникає сама основа модерного історичного мислення [6, с. 197–201; 7, с. 7–9].

Традиційна історична наука розглядала людську історію на тлі відносно стабільної природи. Геологічні процеси відбувалися в часових масштабах, настільки значних, що вони могли розглядатися як постійні умови людського існування. Антропоцен трансформує цю картину. Людська активність набула статусу геологічної сили, здатної змінювати фундаментальні параметри планетарної системи [6]. Це означає, що людська історія і геологічна історія більше не можуть розглядатися окремо. Вони сплітаються, створюючи нову темпоральність, за якої людські дії мають наслідки геологічного масштабу, а геологічні процеси стають частиною історичного досвіду. Чакрабарті називає це «кризою уяви», оскільки

наші звичні способи мислення історії виявляються неадекватними новій ситуації. Людина втрачає позицію центру подій, натомість стаючи частиною ширших планетарних конфігурацій [6; 8]. Це не означає зникнення людської дієвості, проте вона переосмислюється як одна з багатьох форм дієвості, що діють у планетарному масштабі. Людство більше не є суб'єктом, що протистоїть об'єктивній природі, а стає учасником складної мережі взаємодій, де межі між людським і нелюдським, природним і штучним стають дедалі більш розмитими. Водночас концепт гіпероб'єктів має аналітичні обмеження. Надмірне розширення загрожує перетворенням на універсальну метафору, яка пояснює все і водночас нічого конкретно [2, с. 306–308; 4, с. 126–127]. Якщо будь-який складний процес може бути визначений як гіпероб'єкт, то концепт втрачає свою специфічність, перетворюючись на синонім складності як такої.

Попри обмеження, концепт гіпероб'єктів залишається продуктивним за умови виваженого застосування. Він дає змогу осмислити ситуацію, за якої світ більше не є гарантованим горизонтом значень [1; 12, с. 143]. Випадковість у такому світі постає як спосіб, у який майбутнє впливає на теперішнє, не будучи повністю визначеним. Традиційна телеологічна модель часу передбачала, що теперішнє рухається до певної мети або кінцевого стану. Есхатологічний час після «кінця світу» є радикально відкритим. Есхатологія філософії сьогодні в цьому сенсі є есхатологією без фіналу. Світ триває після свого символічного «завершення», проте у трансформованому режимі [19, с. 118–121]. Він більше не може розглядатися як стабільний фон людської активності, водночас не зникаючи повністю. Натомість виникає нова форма темпоральності, яку Донна Гаревей описує як «перебування з проблемою». Це не відмова від майбутнього, але відмова від ілюзії контролювання, передбачуваного майбутнього [17; 18]. Гаревей пропонує концепт хтулуцену як альтернативу антропоцену та капіталоцену [17, с. 160–164]. Хтулуцен – це часопростір, де людське і нелюдське сплітаються у складні співтворчі відносини. У цій перспективі майбутнє залежить не від людського контролю, а від здатності культивувати продуктивні форми співіснування з іншими видами та процесами.

Юджін Такер у своїй філософії жаху досліджує межі антропоцентричної думки, демонструючи, як зустріч з абсолютною Іншим (світом без нас) підриває наші звичні категорії мислення [20]. Світ для нас (феноменологічний світ людського досвіду) і світ сам по собі (об'єктивний світ науки) виявляються недостатніми для осмислення світу без нас, тобто реальності, байдужої до людського існування. Гіпероб'єкти певною мірою є проявами цього світу без нас, оскільки вони функціонують за логіками, незалежними від людських намірів і цінностей.

Отже, випадковість постає не як хаос, а як базова умова існування у світі без стабільного тла [12, с. 143; 19]. Вона вказує на межі контролю і водночас на необхідність мислити майбутнє без гарантій. Саме у цьому сенсі філософія гіпероб'єктів дає можливість описати життя після «кінця світу» як відкритий, радикально невизначений процес. Це не відмова від майбутнього, а визнання того, що майбутнє не може бути повністю визначене або контрольоване. У такій перспективі випадковість втрачає статус чогось, що потрібно подолати або елімінувати. Натомість вона стає простором можливості, відкритістю до непередбаченого. Не як романтизація хаосу, а як реалістичне визнання того, що у складних системах результати дій завжди частково непередбачувані. Політична й етична відповідь на цю ситуацію полягає не в пошуках нового порядку, який унеможливив би випадковість, а у виробленні практик навігації в умовах невизначеності.

Насамперед гіпероб'єкти радикально проблематизують традиційні епістемологічні й онтологічні категорії. Вони вказують на межі людського сприйняття та пізнання,

демонструючи існування феноменів, які є безперечно реальними у своїх ефектах, однак не можуть бути досягнуті як тотальність у межах людського досвіду. Це створює специфічну філософську конфігурацію, за якої необхідно мислити об'єкти, що перевищують можливості прямого споглядання.

У контексті гіпероб'єктів випадковість набуває нового онтологічного статусу. Вона більше не є периферійним явищем або епістемологічним обмеженням, натомість стаючи структурною ознакою сучасності. Невизначеність виявляється не помилкою пізнання, яку можна усунути, а онтологічною властивістю складних нелінійних систем. Це потребує переосмислення співвідношення між порядком і хаосом, необхідністю та контингентністю. Есхатологічний вимір мортонівської концепції (теза про «кінець світу») відкриває нові перспективи для філософського мислення темпоральності та майбутнього. Йдеться не про апокаліптичне завершення, а про втрату світу як стабільного горизонту значень. Це створює простір для есхатології без фіналу, мислення майбутнього як радикально відкритого процесу, що не може бути повністю визначений або контрольований.

Нарешті, філософське осмислення гіпероб'єктів відкриває можливість для нових форм етичної та політичної відповідальності. Етика невизначеності – це етика, яка визнає межі людського контролю, проте не відмовляється від відповідальності за наслідки дій. У такому стриманому використанні Мортон стає хорошим джерелом цікавих інтуїцій. Перетворюється на інструмент, який допомагає осмислити випадковість як умову існування у світі, що триває і після його «кінця».

Список використаної літератури

1. Morton T. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2013. 240 p.
2. Heise U. Review of *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. *Critical Inquiry*. 2015. Vol. 41. No. 2. P. 303–313. DOI: 10.1086/679088.
3. Frantzen M. *Ecology, Capitalism and Waste: From Hyperobjects to Invisible Pollution*. *Theory, Culture & Society*. 2020. Vol. 37. No. 7–8. P. 119–139. DOI: 10.1177/0263276420925541.
4. Boulton E. Climate change as a 'hyperobject': A critical review of Timothy Morton's reframing narrative. *WIREs Climate Change*. 2016. Vol. 7. No. 5. P. 772–785. DOI: 10.1002/wcc.410.
5. Campbell P. The Anthropocene, hyperobjects and the archaeology of the future past. *Antiquity*. 2018. Vol. 92. No. 361. P. 88–100. DOI: 10.15184/aqy.2021.116.
6. Chakrabarty D. The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry*. 2009. Vol. 35. No. 2. P. 197–222. DOI: 10.1086/596640.
7. Chakrabarty D. Climate and Capital: On Conjoined Histories. *Critical Inquiry*. 2014. Vol. 41. No. 1. P. 1–23. DOI: 10.1086/678154.
8. Latour B. Agency at the Time of the Anthropocene. *New Literary History*. 2014. Vol. 45. No. 1. P. 1–18. DOI: 10.1353/nlh.2014.0003.
9. Stengers I. In *Catastrophic Times: Resisting the Coming Barbarism*. London : Open Humanities Press, 2015. 156 p. DOI: 10.14619/016.
10. Beck U. *Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision*. *Constellations*. 2009. Vol. 16. No. 1. P. 3–22. DOI: 10.1111/j.1467-8675.2009.00534.x.
11. Beck U. Re-imagining Collectivity in World Risk Society. *Theory, Culture & Society*. 2012. Vol. 29. No. 7–8. P. 72–88. DOI: 10.1177/0263276412457223.
12. Steel D. *Scientific uncertainty, Philosophy and the Precautionary Principle: Science, Evidence, and Environmental Policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 131–154. DOI: 10.1017/CBO9781139939652.006.

13. Williams L., Macnaghten P., Davies R., Curtis S. The role of uncertainty and risk in shaping sustainable futures. *Environmental Policy and Governance*. 2018. Vol. 28. No. 4. P. 299–310. DOI: 10.1080/13504509.2018.1443524.
14. Mitchell T. Carbon Democracy. *Economy and Society*. 2009. Vol. 38. No. 3. P. 399–432. DOI: 10.1080/03085140903020598.
15. Moore J. The Capitalocene, Part I: On the Nature and Origins of Our Ecological Crisis. *Journal of Peasant Studies*. 2016. Vol. 44. № 3. P. 594–630. DOI: 10.1080/03066150.2016.1235036.
16. Moore J. How to Read ‘Capitalism in the Web of Life’. *Journal of World-Systems Research*. 2022. Vol. 28. No. 1. P. 1–16. DOI: 10.5195/JWSR.2022.1127.
17. Haraway D. Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin. *Environmental Humanities*. 2015. Vol. 6. P. 159–165. DOI: 10.1215/22011919-3615934.
18. Haraway D. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham : Duke University Press, 2016. 312 p. DOI: 10.1215/9780822373780.
19. Colebrook C. Extinction and the Anthropocene. *New Formations*. 2022. Vol. 107–108. P. 112–130. DOI: 10.3898/NewF:107-8.12.2022.
20. Thacker E. Pessimism, Futility and Extinction. *Theory, Culture & Society*. 2020. Vol. 37. No. 7–8. P. 235–249. DOI: 10.1177/0263276420907127.

RANDOMNESS AND THE END OF THE WORLD: THINKING UNCERTAINTY THROUGH HYPEROBJECTS

Kostiantyn Suspitsyn

*V. N. Karazin Kharkiv National University, Educational and Scientific Institute of Philosophy,
Department of Theory of Culture and Philosophy of Science
Svobody Square, 4, 61022, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0005-1773-4590>*

The article examines the philosophical relationship between randomness, uncertainty, and eschatological themes through Timothy Morton’s concept of hyperobjects. Hyperobjects are understood as planetary phenomena (climate change, radioactive contamination, plastic pollution) that, due to their spatiotemporal extension, preclude holistic human perception while simultaneously determining fundamental conditions of existence. The central argument posits that in interaction with hyperobjects, randomness loses its status as a peripheral phenomenon or mere result of insufficient knowledge, instead acquiring the character of a structural feature of contemporaneity. Uncertainty is interpreted not as an epistemic deficiency but rather as an ontological and phenomenological condition of life in the Anthropocene epoch. Particular attention is devoted to the eschatological dimension of Morton’s conception, specifically the thesis about the occurrence of the “end of the world”, understood not as an apocalyptic catastrophe but as the dissolution of the world in the sense of a stable horizon of being. In contrast to postmodern eschatologies that either indefinitely postpone visions of the future or entirely negate the possibility of conclusion, metamodern eschatology seeks to maintain productive dialectical tension between critical reflection and hope. Through critical analysis, the research demonstrates that the concept of hyperobjects, when applied judiciously, constitutes an effective analytical instrument for understanding randomness as a fundamental condition of existence in a world after its symbolic “completion”, while simultaneously indicating the analytical limitations of this concept and the risk of depoliticizing ecological issues.

Key words: hyperobjects, randomness, uncertainty, eschatology, Anthropocene, Timothy Morton, ontology, phenomenology.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026